

הרב הראל דביר

בין 'ואהבת לרעך כמוך' ל'חייך קודמים לחיי חברך'

ראשי פרקים:

פתיחה

- א. תוס': 'כמוך' – לשעת המיתה, חייך קודמים – מחיים
- ב. רמבן: 'כמוך' אינו ממש אלא הפלגה
- ג. מהר"ל: דין חייך קודמים מתייחס רק למקרה המסוים של פיקוח נפש
- ד. מהרש"א: 'כמוך' מתייחס לשלילת עשיית רע ולא לאהבה חיובית
- ה. חתם סופר: 'חייך' קודמים – בענייני עולם הזה, 'ואהבת לרעך כמוך' – בענייני העולם הבא
- ו. 'כמוך' לא משווה אהבת הרע לאהבת עצמו, אלא מדמה אותן זו לזו

סיכום

פתיחה

אחת מרמ"ח מצוות עשה שבתורה היא 'ואהבת לרעך כמוך' (ויקרא יט, יח), שנמנתה בכל ספרי המצוות¹. מפשוטו של מקרא, ניתן להבין שאהבת הרע צריכה להיות שווה לכל דבר ועניין לאהבת האדם את עצמו, שהרי נאמר 'כמוך'. כך ניתן להסיק מדברי הרמח"ל (מסילת ישרים פי"א):

באה התורה וכללה כלל שהכל נכלל בו: 'ואהבת לרעך כמוך';
כמוך – בלי שום הפרש, כמוך – בלי חילוקים, בלי תחבולות
ומזימות, כמוך ממש.

עם זאת, בגמרא (ב"מ סב, א) נאמר שחיוו של האדם עצמו קודמים לחיי

חברו:

שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם מתים, ואם שותה אחד מהן מגיע לישוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו; עד שבא רבי עקיבא ולימד: 'וחי אחיך עמך' (ויקרא כה, לו) – חייך קודמים לחיי חברך.

גדולי הדורות העלו מספר דרכים בהבנת היחס בין מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' ובין הקדימות שיש לאדם עצמו על חברו. להבהרת היחס בין

¹ **ספר המצוות לרס"ג** (סי' יט: זריעך כמוך תחשקם), **ספר המצוות לרמב"ם** (מצוות עשה רו, ומניין המצוות בריש הל' דעות אות ג. לאזכורים נוספים של המצווה בספר המצוות, יעוין עוד: מ"ע רז, ל"ח שב, וכן שורש ב ושורש ט; ויעוין עוד בהל' אבל יד, א), **יראים** (סי' רכד). **החינוך** (מצווה רמג, ואזכורים נוספים במצוות רלח, תלא), **סמ"ג** (סי' ט, ואזכור נוסף בסי' קסב ד"ה פדיון), **סמ"ק** (סי' ח, ואזכור נוסף גם בסי' רמח), **ספר חרדים** (מצוות עשה פ"א אות כח), **ספר המצוות הקצר** לחפץ חיים (מצווה ס; ואזכור נוסף במצווה סא).

דינים אלו עשויה להיות השפעה על שאלת ההיתר, המצווה או החיוב לשלם מחיר בריאותי למען עזרה רפואית לזולת – שאלה עקרונית שבמהלך עשרות השנים האחרונות נעשתה בעלת השלכות רפואיות-הלכתיות רבות, ועוד חזון למועד.²

במאמר יוצגו וייבחנו הדרכים השונות, ולאחריהן תוצע דרך חדשה בהבנת המצווה, המשליכה גם על אופן קיומה בפועל.³

(א) תוס': 'כמוך' נאמר לאחר מיתה, ודין חיך קודמים לחיי חברך נאמר לפני מיתה

בגמרא (סנהדרין מה, א) נידונו שאלות שונות בדיני אופן ההמתה של מחויבי מיתה, ובין היתר נקבע העיקרון:

אמר רב נחמן אמר רבה בר אבוה: אמר קרא 'ואהבת לרעך כמוך' – ברור לו מיתה יפה.

בביאור הלימוד מהפסוק למחויבי מיתה, כתבו התוס' (שם ד"ה ברור):
ברור לו מיתה יפה – יש מפרשים, משום דלרעך כמוך לא שייך מחיים, דחיך קודמין.

כעין זה כתבו בתוס' הרא"ש (שם ד"ה ברור) ובפירוש רבינו יונה (שם ד"ה ואהבת).

על דברי התוס' תמה הצ"ח (סנהדרין שם ד"ה ת"ר), ודבריו מופיעים בדפוסים שלנו בלשון זו (כולל המוסגר): 'והנה דברי התוס' תמוהים... [יותר לא נמצא]. וחבל על דאבדין, שדבריו לא הגיעו אלינו בשלמותם. ומכל מקום, דברי התוס' אכן מעוררים כמה קשיים ודיונים, וכנראה כוונתו לכולם או לחלקם:

(א) כמדומה שהסברה הפשוטה נותנת שעניינה של מצוות אהבת הרע הוא בעיקר אהבה לאנשים חיים, ולא אהבה למתים. ולא ניתנה תורה למתים

² שאלה זו עשויה להיות תלויה במסקנת המאמר, אך היא קובעת מקום לעצמה. לעת עתה, נציין לשני חיבורים עדכניים שעסקו בה בהרחבה ובעמקות: **בחן כליות ולב**, מאת הרב ישי שריג, ישראל תשע"ח; **חיי אחיך**, מאת הרב דב ברוק, ירושלים תשע"ט; ויעוין בזה אף במאמריו של הרב יונגרייז דלהלן בהערה הבאה.

³ כאן המקום לציין מספר מאמרים שעסקו בסוגיה זו, ונתרמתי מהם רבות: הרב מרדכי פליגלמן, ביאור מצות 'ואהבת לרעך כמוך', **תורת האדם לאדם** ג (תשנ"ט) עמ' 142-149; הרב יחיאל נוימן, ואהבת לרעך כמוך – בירור השיטות, **תורת האדם לאדם** ד (תשס"ב) עמ' 78-93; הרב אורי יונגרייז, בגדר מצות 'ואהבת לרעך כמוך' והמסתעף לענין לשה"ר, **תורת האדם לאדם** ד (תשס"ב) עמ' 118-140; הנ"ל, תרומת איברים להצלת חבירו, **עטרת שלמה** ג (תשנ"ח) עמ' קלט-רכד; הנ"ל, גרר "חיך קודמין לחיי חברך", **עטרת שלמה** ז (תשס"ב) עמ' קפח-רסו.

אלא לחיים. ועוד, שמלשון 'כמוך' עצמה משמע שמה אתה בחיים, אף רעך בחיים.

(ב) הגר"פ פערלא (בביאורו לספר המצוות לרס"ג, עשה יט ד"ה והנה בסנהדרין), הקשה ממקורות רבים בדברי חז"ל שמוזכרת בהם מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' בנוגע לאנשים חיים⁴. בכך התקשה מדנפשיה אף הראש"ל הגר"א בקשי דורון (במאמרו: ואהבת לרעך כמוך להלכה ולמעשה, תורה שבעל פה לו, תשנ"ה, עמ' לה), ומחומר הקושיה חידש שגם התוס' לא התכוונו להעמיד את כל המצווה רק לאחר מיתה, וכך כתב:

הוראת 'ואהבת לרעך כמוך' היא גם מחיים, אלא כוונת התוס' דודאי הוראת הכתוב היא דמאי דסני לך לחברך לא תעביד. רק הוסיפו התוס', כיון שאין מקרא יוצא מידי פשוטו, והכתוב נאמר בסגנון 'ואהבת לרעך כמוך', יש ללמוד ממנו שלאחר מיתה, ברור לו מיתה יפה.

ואולם, לא ברור מה היחס בין 'הוראת הכתוב' ל'פשוטו': אם 'הוראת הכתוב' היא פשוט, אז לא מובן מה הטענה מכך שאין מקרא יוצא מידי פשוטו. ואם היא איננה הפשוט, לא ברור מדוע היא נקראת 'הוראת הכתוב'. מלבד זאת, התוס' לא נחתו כלל לחלק בין פשוטו של מקרא ובין 'הוראת הכתוב' השונה מהפשוט, ולכאורה קשה להעמיס חילוק זה בלשונם הקצרה והפשוטה. בנוסף, לפי הבנה זו נמצא שהמקורות הרבים מדברי חז"ל שבהם מוזכרת אהבה מחיים, שקיבץ הגר"פ פערלא, מבוססים על דרש ולא על פשוט, וגם זה אינו במשמע הלשון.

הסבר אחר לדברי התוס', כתב ר' יהודה אריה לייב היינה בספרו ליקוטי יהודה (סנהדרין מה, א) בשם סביו אבי אמו, האדמו"ר בעל האמרי אמת מגור: התוס' מבחינים בין מצוות האהבה ששייכת אף בחיים ובין 'כמוך' ששייך רק לאחר מיתה. כעין זה תירץ הגר"פ פערלא עצמו (שם סד"ה

⁴ 'דברי התוס' ורבינו יונה ז"ל צריכים ביאור, דלפי הנראה מפשטות דבריהם נראה דס"ל דקרא דואהבת לרעך כמוך לא קאי אלא לאחר מיתה דוקא, ולא מחיים. דמחיים ליתא למצוה זו. וזה תימא. דהרי בכמה דוכתי מבואר להדיא איפכא. ומשנה ערוכה היא (בפ"ט דנדרים ס"ה ע"ב), דתנן: ועוד אמר ר"מ: פותחין לו מן הכתוב שבתורה ואומרים לו: אילו היית יודע שאתה עובר על לא תקום ועל לא תטור, ועל לא תשנא את אחיך בלבבך, ואהבת לרעך כמוך, וחי אחיך עמך וכו', עיין שם. הרי דמצוה דואהבת לרעך נוהגת מחיים, כמו מצוה דוחי אחיך עמך, ולא כמו שחילקו התוס' ביניהם. מיהו מהא אפשר לדחות קצת. אבל כן מבואר בהדיא (ריש פ"ב דקידושין), דאמרינן: אר"י א"ר: אסור לאדם שיקדש אשה עד שיראנה, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, ורחמנא אמר: ואהבת לרעך כמוך, עיין שם. וכיו"ב בגדה (י"ז ע"ב), דאמרינן: אסור לשמש מטתו ביום, שמא יראה בה דבר מגונה ותתגנה עליו, וכתיב: ואהבת לרעך כמוך, עיין שם. וכן (ריש פרק הנחנקין) דאמרינן: בן מהו שיקיז דם לאביו, רב מתנא אמר ואהבת לרעך כמוך, עיין שם. וכן בספרי (פרשת ראה פ"ט), דקתני: לא תאבה לו, מכלל שנאמר ואהבת לרעך כמוך, יכול אתה אוהב לזה, תלמוד לומר: לא תאבה לו, עיין שם.

ונראה). דא עקא, לכאורה קשה לחתוך את הפסוק בסכינא חריפא, ולומר שהאהבה היא מחיים אך היותה 'כמוך' אינה מחיים, ללא מקור בחז"ל לכך. (ג) עוד יש לדון על ההכרח להעמיד את מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' דווקא לאחר מיתה: לכאורה, היה אפשר להבין בפשטות שמצוות האהבה שייכת גם מחיים וגם בברירת מיתה, ורק במצב של התנגשות בין חיך לחיי חברך, נאמר הכלל שחיך קודמים, אך לא נעקרה בגלל זה מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' כמצווה השייכת בחיים. וכבר נתעורר בזה הגרי"פ פערלא (שם ד"ה והנה בסנהדרין), וביאר שאם המצווה שייכת גם מחיים, אזי לא היה ניתן ללמוד ממנה שבוררים מיתה יפה, שכן יש סברה להחמיר במיתתו של המחויב מיתה:

מהיכא תיתי לן למידרשיה בחייכי מיתות, שהוא עוסק ברעתם להמיתם להקל במיתתם. אדרבה, מסתברא למימר איפכא, דכיון דגזרה עליהם תורה להרע אתם להמיתם – יש להחמיר בענשם בכל מאי דאפשר.

בשולי דבריו, יש להעיר שחייב המיתה מצד עצמו אינו מהווה הוראה כללית 'להחמיר בענשם בכל מאי דאפשר', אלא רק הוראה פרטית להמיתם. ומבואר במשנה (סנהדרין ו, ה) שהקב"ה מצטער על דמם של רשעים מחויבי מיתה שנשפך, ועוד מבואר במשנה (מכות א, י) ש'סנהדרין ההורגת אחד בשבוע נקראת חובלנית'.

(ד) עוד יש להעיר קצת, שמבואר בגמרא שמיתה יפה היא כזו שמונעת ייסורים או בושה ברגע המיתה עצמו ואף קודם לו, והרי אז האדם עודנו חי.⁵ ועוד, שלא ברור אם המת בכלל מצטער מבושה שלאחר המיתה, והדבר שייך לסוגיית ידיעת המתים (ברכות יח, ב - יט, א), ויעוין ביערות דבש (ח"א דרוש טז ד"ה וזהו אוי), ואכמ"ל.

(ב) רמב"ן: 'כמוך' אינו ממש אלא הפלגה

לשאלת היחס בין מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' לדין חיך קודמים נדרש גם הרמב"ן, וכך כתב בפירושו לתורה (ויקרא יט, יח):

⁵ יעוין עוד במהר"ם שיק (סנהדרין שם ד"ה תוס'), שהסביר לאור דברי התוס' גם את מצוות אהבת הגר כמסתכמת בברירת מיתה יפה ותו לא. ולכאורה גם בזה יש קושי, שכן פשטיה דקרא מצווה על אהבת הגר בחייו, ולא על מקרה נדיר ביותר של גר שהתחייב מיתת בית דין והתעוררה שאלה באופן הריגתו. ועוד, שהפסוק סמך את מצוות אהבת הגר לאיסור להונות אותו (ויקרא יט, לג-לד): 'וכי יגור אתך גר בארצכם לא תוננו אותו. [לד] כאורח מכם יהיה לכם הגר הגר אתכם ואהבת לו כמוך', ופשוט שאיסור ההונאה שייך רק בחיי הגר.

וטעם ואהבת לרעך כמוך – הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו; ועוד, שכבר בא רבי עקיבא ולמד חייך קודמין לחיי חבריך.

מדברי הרמב"ן עולה שההשוואה של אהבת הרע לאהבת האדם את עצמו אמנם אמורה בפסוק, אבל אין להבינה כפשוטה אלא כהפלגה, וזאת משתי סיבות: האחת, קושי בסברה לקבל את הקביעה שאדם נדרש לאהוב את חברו כאהבת את עצמו; השנייה, דין חייך קודמים. כעין זה כתב הנצי"ב בפירושו העמק דבר (שם).⁶

לכאורה הסבר זה מעורר קושי: מדוע הפליגה התורה, וציוותה ציווי שלפי פשוטו הוא מוקשה בסברה ויש צורך להוציאו מפשוטו? מדוע נאמר 'כמוך', אם באמת אין ציווי לאהוב ממש כמוך? וצ"ע.

(ג) מהר"ל: דין חייך קודמים מתייחס רק למקרה המסוים של פיקוח נפש

כתב המהר"ל (נתיבות עולם, נתיב אהבת הרע, פרק א):

ואל יקשה לך: הרי דרש ר' עקיבא וחי אחיך עמך, חייך קודמין לחיי חברך, ואיך יהיה מקיים ואהבת לרעך כמוך; כי דבר זה ענין אחר, דלענין חייו בודאי חייו קודמים, רק לענין האהבה שיהיה אוהב אותו בזה יהיה אוהבו כמותו.

נראה שכוונת המהר"ל לחלק בין מקרה של פיקוח נפש שעליו נאמר הכלל שחייך קודמים, והאדם צריך להקפיד על שמירת נפשו גם במחיר ויתור על דאגה לזולת, ובין כל שאר המצבים שבהם נאמר ואהבת לרעך כמוך. כעין זה כתב הרב פליגלמן (לעיל הערה 3, עמ' 145 ד"ה אולם).

ואולם, לפי דברים אלו נמצא שבכל דבר שאינו פיקוח נפש, אדם נדרש לדאוג לחברו ממש כשם שהוא דואג לעצמו, ולא שבקת חי לכל בריה. ולדוגמה, אדם צריך לטרוח עבור מזונו של חברו כפי שטורח עבור מזונו עצמו, ולא כמידת חסידות אלא כדין גמור, והרי לא ניתנה תורה למלאכי השרת.

ואולי יש להרחיב את 'חייו קודמים' לכל צרכי חייו של אדם, ולא לצמצם לפיקוח נפש בלבד. וכך נראה מדברי המהר"ל במקום אחר (חידושי לב"מ פח, ב ד"ה מה שור) דא עקא, שאם לא נצמצם, אזי כבר לא ברור אילו צרכים של האדם אינם צרכי חייו, ובמה צריך להתייחס לחברו ממש

⁶ 'אי אפשר לפרש כמשמעו, כידוע דחייך קודם לחיי חברך, אלא הרמב"ם פירש בהל' אבל פי"ד: כמו שאתה חפץ מחברך. והדבר מובן, שלא יסכל האדם שחבירו יאהבו כמו נפש עצמו, אלא בגדר הראוי לפי הקורבה ודרך ארץ, באותו אופן עליך לאהוב בני אדם.'

כהתייחסות לעצמו. ודוחק לחלק בין צרכים בסיסיים ובין מותרות. ואולי יש ליישב ש'כמוך' שהוא כמותו ממש נאמר רק לעניין חיבת הלב, ולא לעניין מעשה, אך לכאורה לא מסתבר שהתורה תצווה על האדם לנהוג באופן שלא יהיו לבו ומעשיו שווים, שהרי יש גריעותא ברגשי לב שהמציאות מכחישתם. ואם במציאות בפועל האדם מקדים את עצמו לחברו, איככה ירגיש בלב שוויון גמור. וצ"ע.

(ד) מהרש"א: 'כמוך' מתייחס לשלילת עשיית רע ולא לאהבה חיובית

והנה, נאמר בגמרא (שבת לא, א):

מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גיריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד – זו היא כל התורה כולה, ואידך פירושה הוא, זיל גמור.

המהרש"א (חידושי אגדות שם ד"ה על) דקדק בלשונו של הלל, שלא לימד לאהוב באופן חיובי כמצוות התורה, אלא באופן שלילי:

ואמר דהלל לְמַדוּ דעלך סני לחברך לא כו'. והיינו דכתיב בתורה 'ואהבת לרעך כמוך', ויש לומר דמשמע ליה דקרא לא איירי אלא בכי האי גוונא, בלא תעשה, דגביה 'לא תקום ולא תטור' כתיב, ועלה קאי ואהבת לרעך וגו', שלא תעשה לו רעה מכל דסני לך כו'. אבל לגבי לעשות לו טובה, לא קאמר ואהבת לרעך כמוך, כדאמרינן: חייך קודמין לחיי אחיך.

המהרש"א בדבריו מסביר את תשובתו של הלל, ומחלק בין סור מרע לעשה טוב: מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' נאמרה בסמיכות לאיסור נקימה ונטירה, באותו פסוק, ואם כן, ההקשר מלמד שעניינה של מצווה זו הוא מניעת עשיית רע לחבר, אך בעשיית טובה לא נאמר ואהבת לרעך כמוך, ובכך מסביר המהרש"א את דין חייך קודמים לחיי חברך. כעין דברי המהרש"א כתב גם המהר"ץ חיות (שבת שם). ניתן להצביע על בית אב מסוים בראשונים לשיטתם באחד מהליקוטים של תורת ראשוני אשכנז וצרפת, פירוש הדר זקנים על התורה (ויקרא יט, יח):

ואהבת לרעך כמוך – מאי לרעך, הוה ליה למימר רעך. יש לומר, דאם היה כתיב רעך הייתי אומר שצוה הקדוש ברוך הוא לתת לחבירו ממונו וכל אשר לו כמו לעצמו, להכי כתיב לרעך. כלומר: אהב מה של רעך, כלומר, שלא תגזול לו ממונו, ואם תוכל להציל ממונו הצילהו, ושנא מי שרוצה לגזול לו.

עם זאת, בהדר זקנים מוזכרת הצלת ממון, שבפשטות מהווה פעולה חיובית טובה ואינה הימנעות מעשיית רע, ומסתבר שהיא איננה כלולה בגדר הצר של המהרש"א. בנוסף, לא ברור מבטן מי ובאיזה הקשר נכתבו הדברים הנדפסים בהדר זקנים, וייתכן שאלו דברי פרשנות בלבד ולא דברי הלכה מובהקים. וצ"ב.

והנה, יש לעיין בדברי המהרש"א: האם כוונתו לומר שכל מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' לא באה אלא לצוות על האדם להימנע מלהזיק לחברו, או שהם מודים שהמצווה כוללת גם אהבה חיובית ועשיית טוב, ודבריהם המסייגים למניעת נזק לא נאמרו אלא בנוגע למילה 'כמוך', שמהם עולה לכאורה שאין פער בין אהבת הרע לאהבת עצמו?

נראה שכוונת המהרש"א לכל המצווה, ולא רק למילה כמוך, שכן הוא מתייחס לכלל הצייווי ואף להקשר שבו הוא נכתב בתורה, ואף נוקט את הלשון: **'ואהבת לרעך וגו'**, שממנה נראה שמושא הדיון הוא המצווה כולה, ולא המילה כמוך, שנזכרה כאן רק ברמז ולא צוטטה במפורש. וכך הבין בדברי המהרש"א גם בשו"ת יחל ישראל (סי' יג): 'שרק בצורה זו [=בדרך השלילה] צריך האדם לקיים המצווה, ולא בדרך החיוב'. נמצאנו למדים שלפי המהרש"א, עניינה של מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' הוא רק מניעת נזק.

בדברי מלכיאל (נידה טז, ב ד"ה ד' דברים) הביא את דברי המהרש"א וכתב עליהם: 'ויש קצת לדחות', סתם ולא פירש. לאור האמור, נראה שכוונתו להקשות בסברה על הבנת המהרש"א: הרי עניינה של אהבה אינו רק העדר עשיית רע, אלא גם ובעיקר מציאות חיובית, וכפי שמצאנו במצוות אהבת ה'⁷ ובאהבות נוספות⁸. ממילא, הדעת נותנת שמצוות אהבת הרע תכלול גם ביטויים חיוביים, ולא רק איסור על עשיית רע. ובאמת, מלבד הסברה שבדבר, מצאנו התייחסות מפורשת למצוות אהבת הרע כמצווה שעניינה עשיית טוב (מסכת כלה רבתי ד, י):

⁷ משנה (ברכות ט, ה): 'חייב אדם לברך על הרעה כשם שהוא מברך על הטובה, שנאמר (דברים ו, ה): 'ואהבת את ה' אלהיך'; **מכילתא דר' ישמעאל** (בשלח, מסכתא דשירה, פרשה ו): 'כטל לישראל שהיה להם לב וקבלו התורה ועבדו השם בכל לבבם ובכל נפשם, שנאמר: 'ואהבת'; **ספרי** (ואתחנן פסקה לב): 'ואהבת את ה' אלהיך', עשה מאהבה [...]. דבר אחר: ואהבת את ה' אלהיך, אהבהו על הבריות כאברהם אביך; משנת ר' אליעזר (פרשה יג עמ' 258): 'תורה שבעל פה, שיש בה דקדוקי מצות, קלות וחמורות, והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה, לפי שאין לומד אותה אלא מי שאוהב הקדוש ברוך הוא בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאדו, שנאמר: 'ואהבת את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך'.

⁸ 'ואהב גר לתת לו לחם ושמלה' (דברים י, יח), 'זהמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות' (מל"א יא, א), 'כלו אהב שחד' (ישעיה א, כג), 'אני ה' אהב משפט' (שם סא, ח), 'אהב את המלאכה' (אבות א, י), ועוד רבים.

אם חפץ אתה להדבק באהבת חבירך [=שחברך יאהב אותך], הוי **נושא ונותן בטובתו**, דכתיב: 'ואהבת לרעך כמוך', מתוך שאהבת לרעך [=בכך שנשאת ונתת בטובתו], הרי הוא כמוך [=אוהב אותך].

הפמ"ג (או"ח אשל אברהם קנו, ב) אף עמד על כך שדברי המהרש"א אינם עולים בקנה אחד עם דברי הרמב"ם (הל' דעות ו, ג):

מצוה על כל אדם לאהוב את כל אחד ואחד מישראל כגופו, שנאמר: 'ואהבת לרעך כמוך'. לפיכך, צריך **לספר בשבחו** ולחוס על ממונו, כאשר הוא חס על ממון עצמו ורוצה בכבוד עצמו.

(ה) חתם סופר: 'חייך' קודמים נאמר בענייני עולם הזה, 'ואהבת לרעך כמוך' בענייני העולם הבא

כתב החתם סופר, בספרו תורת משה (ויקרא יט, יח):

כיון שחייך קודמין, איך אפשר לקיים ואהבת לרעך כמוך? מיהו הא דחייך קודמין, היינו **בענייני עולם הזה**. אבל **בחיי הנצחיי**, דהיינו בלימוד התורה – חייב ללמד לאחרים; אפילו הוא מבטל עצמו מלימודו, מכל מקום חייב ללמוד עם אחרים. ועל כן אמר ר' עקיבא: זה כלל גדול **בתורה**, דבענין לימוד התורה הוא כלל גדול לאהוב חבירו כמוך.

החתם סופר מחלק בין ענייני העולם הזה שבהם חייך קודמים, לעניינים רוחניים שבהם נאמר ואהבת לרעך כמוך. לכאורה גם ביחס להסבר זה שייכת טענת הפמ"ג, שהרי 'לספר בשבחו' של הרמב"ם הוא מענייני העולם הזה, ועל כך אמר הרמב"ם שזה בכלל ואהבת לרעך כמוך. בנוסף, בשו"ת אגרות משה (אה"ע ד, כו) הקשה מהמבואר בדברי חז"ל שהעיקרון של חייך קודמים לחיי חברך נאמר גם בנוגע ללימוד תורה:

דבריו תמוהין מאד, דבתורה ודאי תורתו קודמת, כמפורש בקידושין דף כ"ט ע"ב שאף מלמוד תורה של בנו הוא עדיף, וכל שכן מלמוד תורה דאחרים. ועיין ברמב"ם פ"א מתלמוד תורה הלכה ד' שפסק זה, ובהלכה ב' פסק שבנו קודם לבן בנו, ובן בנו קודם לבן חברו. וכן איכא דין קדימה בצדקה ברמ"א יו"ד סימן רנ"א סעי' ג', עיין שם.

ופשוט שבתורה הוא עצמו עדיף על אחרים יותר הרבה מבצדקה, דבצדקה פשוט שרק לחם שלו קודם לחם של אחרים, אבל אם חסר לו בשר ולחברו לחם, צריך ליתן לחם לחברו ולא יאכל הוא בשר. ועיין בפתחי תשובה סימן רנ"א ס"ק ד', מפורש זה לענין

שאר קדימות, וכמו כן פשוט שהוא לענין קדימת עצמו מאחרים, אף שהוא עני שצריכין ליתן לו גם בשר. ובתורה ברור שאף מי שיודע כבר מסכת אחת, ואפילו סדר שלם, הוא קודם ללמוד סדרים האחרים מללמד האחרים אף אותה המסכת.

וגם בעניני עולם הזה ליכא איסור אלא רשות, אם אינו פקוח נפש ממש, שאז מסתבר שאסור, ואילו בתורה הוא גם אסור להקדים האחרים מלמוד עצמו.

שתי משמעויות למילה 'כמוך': השוואה גמורה, ודימוי חלקי

והנה, נראה שיש שתי אפשרויות בהבנת המילה 'כמוך': אפשרות ראשונה היא שמילה זו באה ללמד על השוואה גמורה בין אהבת הרע לאהבת עצמו, באופן שאין ביניהם שום הפרש, לא ברגשות האהבה ולא במעשים הנגזרים מהם. אפשרות שנייה היא שמילה זו באה ללמד על דמיון מסוים ומוגבל שיש בין שתי האהבות, למרות שיש ביניהן גם פערים והבדלים.

שתי אפשרויות אלו עולות מהופעותיה של המילה 'כמוך' בתנ"ך: ישנם מקומות שבהם המשמעות היא כאפשרות הראשונה. בתורה נאמר (בראשית מא, ט): 'אין נבון וחכם כמוך', שפירושו שאין מי שחכמתו שווה לחכמתך, ואין הכוונה לשלול את קיומו של מישהו שיש דמיון כלשהו בין חכמתו לחכמת יוסף; ובנביא נאמר (מל"א ג, יב-יג): 'נתתי לך לב חכם ונבון אשר כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך. וגם אשר לא שאלת נתתי לך גם עשר גם כבוד אשר לא היה כמוך איש במלכים כל ימך', וגם כאן אין הכוונה לשלול דמיון כלשהו אלא לשלול השוואה.

לעומת זאת, ישנם מקומות שבהם המשמעות היא כאפשרות השנייה: 'כי כמוך כפרעה' (בראשית מד, יח), והרי ברור שסמכותו של פרעה גדולה מזו של יוסף, כמבואר בפסוק (בראשית מא, מ): 'רק הכסא אגדל ממך', ואם כן, בהכרח שאין הכוונה להשוואה גמורה, אלא לדמיון בלבד; וכן (דברים יח, טו-יח): 'נביא מקרבך מאחריך פמני יקים לך ה' אלהיך... נביא אקים להם מקרב אחיהם כמוך', והרי לא קם בישראל נביא כמשה (דברים לד, י), וישנם הבדלים מובהקים וידועים בין נבואת משה לנבואת שאר הנביאים (שם; וכן במדבר יב, ו-ח; וברמב"ם הל' יסודי התורה ז, ו), ולכן ברור שאין הכוונה להשוואה גמורה אלא לדמיון בלבד, וכבר עמדו על כך הראשונים (דברים יח, טו).

(ו) 'כמוך' אינו בא להשוות את אהבת הרע לאהבת עצמו, אלא לדמות אותן זו לזו

מדברי התוס', הרמב"ן, המהר"ל, המהרש"א והחת"ס, נראה שהם הבינו את המילה 'כמוך' כהבנה הראשונה, שהכוונה להשוואה גמורה, ולכן התקשו מדין חייך קודמים שמלמד שאין השוואה גמורה, וכלשון הרב פליגלמן (לעיל הערה 3, עמ' 147) בהצגת הקושי: 'הרי חייך קודמין לחיי חברך, ואיך נאמר שחיי חברך שוין כמוך'. ואת זה תירצו, איש איש בדרכו. ויעוין עוד בספר העיקרים (ד, מה) שתיאר את אהבת הרע כמצב של שוויון גמור.

לעומת זאת, לפי ההבנה השנייה, מעיקרא לא קשיא מידי, שכן דימוי האהבות זו לזו לא נועד לבטל את ההפרש שביניהן. והדברים מתאימים למה שכתבו הרמב"ן והנצי"ב הנ"ל, מתוך היכרותם עם נפש האדם, שציווי על השוואה מוחלטת הוא דבר שאינו מסתבר.

לפי דרך זו, נמצא שאין כאן לא חילוק בין קודם מיתה לאחר מיתה, לא הפלגה, לא דרישה להשוואה גמורה בכל דבר שאינו פיקוח נפש, לא צמצום של האהבה למניעת עשיית רע בלבד, ולא הגבלת הציווי לעניינים רוחניים בלבד. לפי דרך זו, המילה 'כמוך' באה לדמות את אהבת הרע לאהבת האדם את עצמו, ודימוי זה מטבעו הוא חלקי, ואינו מבטל את הפערים שבין האהבות, וממילא אין הוא סותר כלל לדין חייך קודמים. בדומה לרוב ההסברים, גם לפי דרך זו נמצא שאדם אינו נדרש להקריב את בריאותו ולהקל בחיוב שמירת נפשו לצורך עזרה לחיי הזולת.

משמעות היותה של האהבה 'כמוך'

הנה, לפי ההבנה שמדובר בדימוי חלקי, מתעוררת שאלה בקיום המעשי של הדברים: מה משמעותו ועניינו של דימוי זה, וכיצד הוא משפיע על צורת קיום מצוות אהבת הרע, להלכה ולמעשה?

כדי לענות על השאלה, יש לברר מהו תפקידה של המילה 'כמוך' בפסוק. נראה שהדבר תלוי בשתי ההבנות דלעיל: לפי ההבנה שהכוונה להשוואה גמורה, תפקיד המילה 'כמוך' הוא לקבוע את מידת ושיעור האהבה: כמידת האהבה של האדם לעצמו. לעומת זאת, לפי ההבנה שהכוונה לדימוי, תפקיד המילה 'כמוך' הוא לתאר את אופן האהבה: תחושה של אחדות והזדהות עם הרע, בדומה לאחדות וההזדהות הטבעית שיש לאדם עם עצמו. ואולי אפשר אף לומר שהמילה 'כמוך' מפרשת את מהות האהבה: מהי אהבה – הרגשת אחדות והזדהות עם הזולת.

לפי ההבנה הראשונה, יש מקום להבין שהאהבה יכולה להסתכם ברצון בטובו של הרע, ובעשייה חיצונית שתקדם את טובו, וכפי שאכן עולה מחלק מהדרכים הנ"ל. לעומת זאת, לפי ההבנה השנייה, בהכרח נדרשת

הזדהות נפשית-פנימית עם הרע. ההבנה השנייה אינה מבטלת לא את הרצון בטובו של הרע, ולא את הצדדים המעשיים של מצוות אהבת הרע, אך היא מקדימה לשניהם שלב ראשוני ויסודי: **גישה נפשית-פנימית של אחדות והזדהות**. הרצון בטובו והעשייה למען כך, הם כבר פועל יוצא של גישה זו. ואמנם, גם לפי הגישה הראשונה **ניתן** להבין שנדרשת גישה של אחדות והזדהות, **בנוסף** להשוואה שנלמדת מהמילה כמוך; אך לפי הגישה השנייה הדבר **מוכרח**, והוא עניינה ומשמעה של המילה 'כמוך'.

לדברים אלו יש משמעות רבה למעשה: פעמים רבות הזולת חושב, מרגיש ופועל אחרת מאיתנו. במקרים אלו, אנחנו עלולים להסתפק ברצון שיהיה לו טוב ובסיוע מעשי לסיפוק צרכיו, אך לחוש זרות ביחס אליו. אפשר להקפיד לקנות לו את כל המאכלים והבגדים שאם היינו במקומו היינו חפצים בהם, לשמור על בריאותו ולטפח את סביבתו; ועדיין – להישאר רחוקים ממנו בנפשנו ובחוייתנו. לפי המתבאר, נמצא שקיום כזה של מצוות אהבת הרע עדיין אינו בגדר 'כמוך': אמנם יש רצון בטובתו של הנאהב, אך הוא אינו שלם, היות והוא אינו נובע משורש של אחדות והזדהות. כדי לקיים את המצווה כמאמרה, עלינו לחוש אותו, להצליח להזדהות איתו ולהתאחד איתו, גם אם הוא שונה מאיתנו ואיננו בהכרח מסכימים עמו – ומתוך כך, לרצות בטובתו ולקיים גם את הצדדים המעשיים של המצווה.

סיכום

מצאנו חמישה הסברים ליחס בין מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' לדין חייך קודמים לחיי חברך:

(א) תוס': מצוות 'ואהבת לרעך כמוך' מתייחסת לשעת **המיתה** של הרע ולאחריה, ודין חייך קודמים מתייחס לתקופת חייו של הרע. על הסבר זה הקשו האחרונים ממקורות רבים המלמדים שמצוות 'ואהבת לרעך כמוך' חלה בחיי הנאהב, וקשיים נוספים.

(ב) רמב"ן: 'כמוך' אינו ממש כפשוטו, אלא בדרך **הפלגה**. הסבר זה עורר קושי, שכן לא ברור מדוע דיברה התורה בדרך הפלגה, ואמרה דבר שבפשוטו אינו מתיישב על הלב, ויש צורך לקבוע מסברה שאין הוא כפשוטו.

(ג) מהר"ל: 'ואהבת לרעך כמוך' היינו **שלא במקום פיקוח נפש**, ודין חייך קודמים נאמר אך ורק במקום פיקוח נפש. הסבר זה מעורר קושי, שכן אם בכל מקרה שאינו פיקוח נפש, לא נאמר דין חייך קודמים, אזי לא שבקת חיי לכל בריה, וכל אדם יידרש לטרוח טובא כדי לספק את צרכיהם

הבסיסיים של כל סובביו, כשם שהוא טורח עבור עצמו ומשפחתו, וזה בוודאי אינו.

(ד) מהרש"א: 'ואהבת לרעך כמוך' היינו **במניעת עשיית רע**, אך אין חיוב לעשות טוב ממש באותה מידה שאדם עושה לעצמו. גם הסבר זה עורר קושי, שכן מהותה וטבעה של אהבה שאין היא מסתכמת במניעת רע, אלא מתבטאת גם ובעיקר באמירת ועשיית טוב, וכפי שמצינו במקורות רבים בנוגע לאהבת ה', וגם בנוגע לאהבת הרע.

(ה) חתם סופר: 'ואהבת לרעך כמוך' נאמר **בעניינים רוחניים**, וחיך קודמים נאמר בעניינים גשמיים. על הסבר זה הקשה האגרות משה מכך שהעיקרון של חיך קודמים מופיע במפורש בדברי הגמרא בנוגע ללימוד תורה, שהוא דבר רוחני מובהק וכמבואר בדברי החת"ס עצמו. והוסיף האגרות משה שאדרבה, בתורה אסור להקדים לימוד אחרים ללימוד עצמו, ודווקא בעניינים גשמיים הדבר מותר.

(ו) הסבר שנוסף במאמר זה: '**כמוך**' אינו בא להשוואה גמורה של אהבת הרע לאהבת עצמו, אלא לדימוי חלקי שלהם זו לזו. בהמשך לזה, ייתכן שהמילה 'כמוך' מפרשת כיצד מקיימים את מצוות אהבת הרע – על ידי תחושת אחדות והזדהות, שמכוחה מגיעים גם הרצון בטובת החבר והעיסוק בעשייה למענו.